

RATIO

PHILOSOPHIA GALICA

PIERRE GASSENDI

DESPRE ATOMI ȘI LIBERTATE

Traducere din franceză, studiu introductiv și note
de Adrian Niță

Ratio et Revelatio
2021

Redactor: Otniel Vereş
Copertă: Narcis Cârciu
DTP: Paula Cionca

Tipărit la Print Expert, Oradea

Copyright © 2021

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
GASSENDI, PIERRE

Despre atomi şi libertate / Pierre Gassendi; trad., studiu introductiv şi note de Adrian Niţă. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2021

Index

ISBN 978-606-9659-26-7

I. Niţă, Adrian (trad.) (pref.) (note)

1

Editura Ratio et Revelatio
Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183
e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

CUPRINS

INTRODUCERE.....	9
------------------	---

I. LOGICA

Despre logică în general	17
--------------------------------	----

II. FIZICA

1. Primele principii

CAPITOLUL I. Despre spațiu	21
CAPITOLUL II. Despre loc	27
CAPITOLUL III. Despre timp	29
CAPITOLUL IV. Despre eternitate	37
CAPITOLUL V. Dacă lumea este eternă sau dacă a avut un început	41
CAPITOLUL VI. Dacă lumea va pieri	53
CAPITOLUL VII. Dacă lumea este însuflețită	59
CAPITOLUL VIII. Nimic nu se face nimic și nimic nu se întoarce în nimic.....	67
CAPITOLUL IX. Esența materiei	71
CAPITOLUL X. Existența atomilor	75
CAPITOLUL XI. Despre proprietățile atomilor și în special despre mărime	91
CAPITOLUL XII. Figura atomilor	95
CAPITOLUL XIII. Mișcarea atomilor	99
CAPITOLUL XIV. Despre necesitatea unor mici spații vide între corpuri	105
CAPITOLUL XV. Despre faptul că am putea găsi mijlocul de a face un vid considerabil	113
CAPITOLUL XVI. Care sînt cauzele a căror cunoaștere este căutată de fizicieni	121

CAPITOLUL XVII. Despre existența și providența lui Dumnezeu	129
CAPITOLUL XVIII. Despre forma sub care îl concepem pe Dumnezeu	143
CAPITOLUL XIX. Care este principiul prim al acțiunilor în cauzele secundare	147
2. Despre suflet	
CAPITOLUL I. Natura sufletului și cine sînt cei care îl fac incorporeal sau corporal	151
CAPITOLUL II. Despre sufletul animalelor	159
CAPITOLUL III. Care este sufletul oamenilor	167
3. Despre intelect	
CAPITOLUL I. Că intelectul este incorporeal	173
CAPITOLUL II. Despre nemurirea sufletului	183
CAPITOLUL III. Funcțiile sufletului rațional	195
CAPITOLUL IV. Deprinderile intelectului	203
CAPITOLUL V. Perfecțiunile sau virtuțile intelectului	211
4. Pasiunile sufletului	
CAPITOLUL I. Despre apetite, voință și despre sediul acestor facultăți	217
CAPITOLUL II. Despre afecțiuni sau pasiuni ale sufletului în general	225
CAPITOLUL III. Despre plăcere și despre durere, numite de latini <i>voluptas</i> și <i>molentia</i>	231
CAPITOLUL IV. Despre iubire și ură	241
CAPITOLUL V. Despre cupiditate și despre eschivare	249
CAPITOLUL VI. Despre speranță și spaimă, cutezanță, nevolnicie	255
CAPITOLUL VII. Despre mînie și despre blîndețe	265

III. MORALA

5. Fericirea

Despre morală	271
CAPITOLUL I. Ce este fericirea	275
CAPITOLUL II. În ce constă viața fericită	277
CAPITOLUL III. Ce fel de virtute morală produce binele	289
CAPITOLUL IV. Numai cel înțelept îmbrățișează virtutea morală	297

6. Virtuțile

CAPITOLUL I. Despre virtuți în general	305
CAPITOLUL II. Despre prudență	311
CAPITOLUL III. Prudența privată	315
CAPITOLUL IV. Puterea	317
CAPITOLUL V. Cumpătarea	321
CAPITOLUL VI. Despre dreptate, drept și legi	333

7. Libertatea

CAPITOLUL I. Ce este libertatea sau liberul-arbitru	341
CAPITOLUL II. Ce sînt întîmplarea și destinul	357
CAPITOLUL III. Cum poate destinul să fie împăcat sau acordat cu întîmplarea și libertatea	369
CAPITOLUL IV. Despre prezicere sau presimțirea lucrurilor viitoare pur întîmplătoare	381

<i>Indice de nume</i>	<i>401</i>
-----------------------------	------------

<i>Indice de materii</i>	<i>405</i>
--------------------------------	------------

INTRODUCERE

PROVOCĂRILE LUI GASSENDI

Lucrarea *Despre atomi și libertate* prezintă cititorilor, pentru prima oară în limba română, câteva din ideile susținute de filozoful, savantul și teologul francez Pierre Gassendi (1592-1655)¹.

Structurată în trei mari părți, Logica, Fizica, Morala, lucrarea prezintă principalele idei susținute de Gassendi despre spațiu, timp, eternitate, materie, atomi, relația corp-suflet, sufletul animalelor, natura intelectului, pasiunile sufletului, fericire, natura și specificul virtuților. În capitolul despre libertate, ce dă numele acestui volum, se tratează despre libertate, liber-arbitru, destin, împlinire, precizare.

Deși apărător al atomismului, la începuturile modernității europene, Gassendi vrea să împace această bază filozofică cu o abordare spiritualistă, în special teologică. Din acest punct de vedere, el apare ca un gânditor reprezentativ pentru toți cei care, azi, sînt apropiați atît de rațiune, cît și de spirit și spiritualitate.

Trebuie spus de la bun început că am folosit ediția *Abrégé de la philosophie* de Gassendi, o ediție în șapte volume, realizată de unul din elevii și prietenii lui Gassendi, și anume François Bernier.² În *Abrégé*, Bernier a utilizat ediția *Opera omnia* (editată de

¹ Autor prolific, atît în domeniul științific, cît și în cel filozofic, Gassendi a scris (enumărăm parțial): *De vita, moribus et doctrina Epicuri libri octo* (Lyon, 1647); *De vita, moribus et placitis Epicuri, seu Animadversiones in librum X Diogenis Laertii* (Lyon, 1649); *Syntagma philosophiae Epicuri* (Lyon, 1649); *Institutio astronomica: iuxta hypotheses tam veterum quam Copernici & Tychonis* (ediție definitivă pregătită de Gassendi, Amsterdam, 1680); *Exercitationes paradoxicae contra Aristoteleos* (1624), versiune bilingvă, Paris, Vrin (1959); *Disquisitio metaphysica seu dubitationes et instantiae adversus Renati Cartesii metaphysicam et response* (1644), versiune bilingvă, Paris, Vrin, 1986; *Opera omnia... haetenus edita auctor ante obitum recensuit... posthuma vero, totius naturae explicationem complectentia, in lucem nunc primum produnt ex bibliotheca... Henrici-Ludovici-Haberti Mon-Morii... [Accessit Samuelis Sorberii praefatio, in qua de vita et moribus Petri Gassendi disseritur.]*, Lyon, Laurent Anisson and Jean Baptiste Devenet, 1658); *Abrégé de la philosophie de Gassendi*, ed. François Bernier, Lyon, Anisson, Posuel et Rigaud, 1684.

² Am utilizat de asemenea mai multe ediții moderne (pentru confruntarea textelor și pentru aparatul critic). Voi aminti ediția Sylviei Taussig (căreia îi mulțumesc și pe această cale), Gassendi, *De la liberté, de la fortune, du destin et de la divination*, Brepols, 2008.

Montmor) ce conține majoritatea scrierilor lui Gassendi (scrise, desigur, în limba latină). Încă din primele pagini ale lucrării, cititorul va observa cât este de provocator Gassendi pentru un cititor din secolul XXI. Prima provocare vine dintr-un pronunțat anti-cartezianism și anti-aristotelism. Deși are multe puncte comune atît cu Descartes, fapt ce i-a determinat pe unii comentatori să-l catalogheze drept „cartezian”, cît și cu Aristotel, în special în ceea ce privește baza filozofică a catolicismului (aristotelico-tomistă), se desparte de ei în punctele esențiale.

A doua provocare, mai profundă și mai vizibilă, vine din adeziunea la atomism. Susținînd că atomii sînt principiile ultime ale lucrurilor, Gassendi ne provoacă să vedem cum se poate împăca această idee cu credința religioasă. Dat fiind că nici îngerii, nici Dumnezeu nu sînt ființe materiale, făcute din atomi de materie, Gassendi are nevoie de o teorie atomistă care să facă loc unor astfel de ființe.

Altă provocare vine pe linia empirism-raționalismului. Deși teolog, Gassendi a efectuat experimente și observații științifice din domeniul fizicii moderne, astfel încît apropierea de empirism, de metoda inductivă este ușor de înțeles.³

În fine, a patra provocare este dată de apropierea lui de gînditorii libertini din vremea sa. Promotori ai gîndirii libere, ai nevoii de modernizare a moralei și, în general, a întregii vieți a omului modern, libertinii au provocat profund morala creștină.

Spre deosebire de Descartes, care susține că esența materiei este întinderea, Gassendi pune soliditatea în prim-plan. De ce procedează așa? Să ne gîndim la atomi: lucrurile sînt construite în ultimă instanță din atomi, astfel încît agregarea acestora, dispunerea și forma lor vor produce soliditatea.

Un critic poate obiecta cu privire la lucrurile aflate în stare lichidă și gazoasă: nu cumva nu este nici o diferență între cele trei (sau patru, după fizica secolului XXI) stări de agregare a materiei? Înclin să cred că răspunsul lui Gassendi ar fi în acord cu cel acceptat de savanții din secolul nostru: pentru că există o densitate diferită a atomilor în lucrurile solide, materia are aici un volum bine precizat și o formă fixă; în starea lichidă, materia are

³ A explicat fenomenul numit „parhelie” (1629), tranzitul lui Mercur pe suprafața Soarelui (1631), măsurarea diametrului lunii, date despre rotația pămîntului, măsurarea vitezii sunetului, crearea de vid etc.

volum fix, dar formele sînt variate; în fine, în starea gazoasă, materia va tinde să ocupe întregul volum pe care îl are la dispoziție, astfel că și forma va fi în acord cu această dispunere. Vedem cum, în fiecare stare de agregare a materiei, atomii se comportă în așa fel încît să explice soliditatea în sensul lui Gassendi. Susținînd că esența materiei este soliditatea, el nu vrea să respingă stările lichidă și gazoasă, ci să explice la nivel metafizic soliditatea în raport cu materia.

Faptul că atomul ca natură deplină este pus la baza tuturor lucrurilor arată că Gassendi acceptă teza existenței unei structuri fine atomice prin care lucrurile arată diferit sau acționează diferit. Aflați în continuă mișcare, această agitație atomică (atît de apropiată de ceea ce susține fizica secolului nostru), ne face să vedem și că Gassendi are nevoie să susțină existența vidului. Fără vid în interiorul lucrurilor, sau între lucruri, atomii nu ar avea posibilitatea de a se mișca, astfel încît lucrurile ar fi încremenite în ne-devenire.

Pe aceste alinamente atomiste, putem vedea relația cu lipsa de materialitate a ființelor supranaturale. Un bun punct de plecare, pentru a schița această dificilă provocare, este cel legat de teoria lui Gassendi cu privire la suflet. Distincțiile pe care se bazează filozoful francez pot ajuta în acest demers. O primă distincție este între *anima*, ca suflet senzorial, complet material și prezent în toate părțile corpului, și *animus*, ca suflet rațional, incorporeal. Astfel, clasa lucrurilor însuflețite va conține atît animalele, cît și oamenii; animalele au suflet senzorial (*anima*), oamenii au suflet rațional (*animus*).

A doua distincție, din perspectiva raționalității, este făcută între partea irațională a sufletului (adică vegetativă și senzitivă), ce își are originea în părinți, și partea rațională, ce este necorporală, și își are originea în Dumnezeu. Vedem cum omul este simultan parte a lumii fizice, materiale și parte a lumii spirituale; prin aspectele materiale, el dă seama de structura fină de atomi ce îi formează baza existențială, iar prin aspectele raționale, spirituale, omul se află dincolo de materialitatea proprie lumii atomilor.

Am văzut deja că Gassendi se opune în multe privințe lui Descartes. Putem vedea o mostră a felului în care gîndește și scrie autorul lucrării *Syntagma philosophiae Epicuri* parcurgînd al cincilea șir de întîmpinări aduse *Meditațiilor despre filozofia primă*. Trebuie

subliniat că, prin tonul ironic și profunzimea observațiilor, criticele lui Gassendi au avut darul să îl irite foarte mult de marele Descartes, astfel că acesta a decis ca obiecțiile lui Gassendi să fie scoase din ediția franceză (aflată în lucru în acel moment). Dar, deși lui Descartes obiecțiile i se par a fi iritante, pentru un cititor de azi, obiecțiile par, sau sînt, făcute cu mult bun-simț. Ironia și umorul cu care sînt făcute, poate din perspectiva unei gîndiri apropiate de grupul libertin, au darul de a întări caracterul de provocare lansată de Gassendi.

În general, Gassendi nu este de acord cu metoda carteziană bazată pe ideea că adevărul provine din ceea ce este clar și distinct, metoda avînd în centru intuiția, adică o capacitate eminentă a minții de a prinde dintr-odată întregul adevăr, fără apel la simțuri. Or, după Gassendi, claritatea și distincția au caracter relativ, putînd numai uneori să ne dea acces la adevăr.⁴

În legătură cu cea de-a doua meditație, Gassendi arată că dacă omul este, după Descartes, o substanță cugetătoare înseamnă că autorul *Meditațiilor despre filosofia primă* face abstracție nu numai de corp, ci și de suflet. Să ne gîndim la părțile (funcțiile) vegetativă și senzitivă: pentru Descartes, aceste părți nu joacă nici un rol ca și când omul nu ar respira, nu ar mânca, simți etc.

Cum răspunde Descartes la această obiecție? El arată că a folosit o noțiune largă de suflet, în sensul că va cuprinde atît principiile de viață, cît și principiile de activitate a spiritului. Spiritul este „forma principală a omului”, așadar nu este o parte a sufletului.⁵

Gassendi înțelege foarte corect că, pentru Descartes, spre deosebire de Augustin, personajul principal al meditației nu este sufletul, ci mintea: mintea are îndoieli, afirmă, neagă, etc.; mintea caută și găsește principiile certe de cunoaștere și existență.⁶ Acest accent pus de Descartes pe independența minții are nevoie să fie văzut în contextul cercetării științifice: investigația științifică are nevoie să fie independentă de relativul și contingența date de simțuri, pentru a se putea ridica la general și universal. Dar

⁴Descartes, *Meditații despre filosofia primă*, traducere de Constantin Noica, București, Humanitas, p. 349.

⁵ *Ibidem*, p. 353.

⁶ Pentru detalii, vezi Adrian Niță, *Epoca spiritului*, Iași, Editura Institutul European, 2020, pp. 49-61.

exact în acest punct Descartes se întâlnește cu Gassendi: amândoi sînt moderni prin căutarea unei metode de cunoaștere științifică apropiată de spiritul modernității europene și, totodată, îndepărtată de vechea metodă, aristotelică, a cunoașterii științifice.

Pentru Gassendi, investigația științifică se bazează pe observație și experiment, avîndu-și punctul de plecare în cercetarea lucrurilor individuale, dat fiind faptul că universalul înseamnă o mulțime de lucruri individuale. Cu alte cuvinte, pentru Gassendi, cunoașterea se bazează pe metoda inductivă, nu pe deducție, pe observație și experiment, nicidecum pe intuiție. Vedem aici din plin atît anti-cartezianismul său, cît și, sau mai ales, anti-aristotelismul său. Pentru Aristotel, să ne amintim, metoda demonstrației, ca bază a cunoașterii științifice, are în centru teoria raționamentului și metoda deductivă. Celebrul silogism aristotelic își arată nu numai puterea (faptul că putem obține concluzii certe pornind de la premise al căror adevăr este cunoscut), cît și slăbiciunea (adevărul concluziei este mai larg decît adevărul premiselor).

Un critic poate obiecta că, dincolo de deducție, Aristotel a practicat știința (desigur, știința în sens larg; în sens propriu al termenului, știința apare în secolul al XVII-lea) pornind de la cercetarea unor cazuri particulare. Atît în biologie, cît și în politologie, în fizică sau economie, Aristotel cercetează cazuri cunoscute, le clasează, ordonează, ierarhizează etc., astfel încît pe baza unor elemente comune să se poată obține generalizări pertinente. Dar nucleul tare al aristotelismului nu este acesta – prezent în practicarea științei –, ci cel teoretizat în *Analiticile secunde*, odată cu punerea bazelor teoretice ale teoriei demonstrației.

Accentul pus de Gassendi pe empirism, în opoziție cu practica științei pe baze raționaliste, este de văzut (tot) în raport cu Descartes și Aristotel. Respingînd aspectele speculative ale cercetării științifice (de exemplu, la Aristotel, cauze și principii; la Descartes, intuiția), filozoful nostru se arată extrem de modern. El înțelege să practice știința pornind de la observație și experiment, să folosească inducția, apoi să facă generalizări inductive – adică în spiritul lui Roger Bacon și Galilei sau prefigurînd metoda newtoniană din *Principiile matematice ale filozofiei naturale*.

Raționalitatea științifică, proprie secolului al XVII-lea, este deci de văzut nu pe linia disputei dintre empirism și raționalism

cu privire la originea și valoarea cunoașterii, ci mai ales în raport cu metoda științei, cu instrumentele, procedurile, valoarea și întinderea cunoașterii. Din acest punct de vedere, Gassendi este modern în sensul deplin al termenului. Baza atomistă a sistemului gassendian ar putea induce impresia de determinism riguros, fără posibilitatea acțiunii libere pentru agenții inteligenți. În acest context, apropierea lui de grupul libertinilor ar putea conduce la concluzia că susține în public o anumită teorie, iar în mediul privat adoptă un comportament opus.

Gassendi este conștient că atomismul antic, în special cel practicat de Epicur, nu a reușit salvarea libertății; atomii ascultă de legi inexorabile, neputînd lăsa loc întîmplării. Nici la nivelul animalelor nu poate exista libertate cîtă vreme nu există alege-re liberă. Lipsite de rațiune, animalele pot face adesea ceea ce doresc (se pot hrăni cînd le este foame, pot bea apă cînd le este sete), dar, vorbind în general, nu au posibilitatea de a alege între a mînca sau a nu mînca, între a bea sau a nu bea apă.

Libertatea este apărută de Gassendi pornind de la ideea existenței liberului arbitru. Un rol fundamental îl are distincția, schițată mai sus, între suflet rațional și suflet irațional. Intelecția are loc în sufletul rațional, astfel încît omul ca ființă rațională se fundamentează exact pe această idee. Această parte necorporală, ce își are originea în ultimă instanță în Dumnezeu, are ca funcție principală teoria cunoașterii.

Ajungem astfel la o idee extrem de valoroasă și de provocatoare cu privire la rolul opiniei: opinia, după Gassendi, joacă un rol de intermediar, de mijlocitor ce contribuie la închegarea sistemului. Acest rol este pregnant nu numai în cadrul teoriei virtuților, ca mijlocitor între plăcere și durere, deci la nivelul teoriei pasi-unilor, ci și la un nivel mai profund; înrudirea lui Gassendi cu Hobbes este și aici vizibilă.

Atunci cînd avem o opinie, dacă ne-o însușim și credem în ea, devenind deci convingere, aceasta va contribui decisiv la luarea deciziilor. Să ne imaginăm că cineva este convins că omul este bun de la natură; asta îl va face să aibă încredere în oameni, să fie empatic și înțelegător, să fie altruist și generos etc. În schimb, pentru cineva care aderă la opinia că omul este rău de la natură, oamenii vor fi lipsiți de încredere, de empatie și înțelegere.

A doua distincție pe care se bazează teoria libertății este cea dintre necesitatea absolută și necesitatea de supoziție. Omul este liber în sensul că are puțința de a trăi așa cum vrea, așadar atunci când este lipsit de necesitate absolută. Ce se întâmplă în situația în care Dumnezeu cunoaște dinainte tot ceea ce se va petrece? După Gassendi, preștiința și predestinarea nu împiedică liberul arbitru, deoarece în acest caz este vorba despre o necesitate slăbită, numită de el „necesitate de supoziție”, nicidecum despre necesitatea absolută.

Faptul că rațiunea are capacitatea de a fi un arbitru, plasată între oricare două variante pe care le avem în față, arată adeviziunea lui Gassendi la epoca rațiunii și deci atașamentul lui pentru raționalism. Rațiunea este chemată să fie un judecător care examinează, consultă, deliberază, și care apoi decide.⁷ Pasul următor este preluarea acestei decizii de către voință (sau apetitie), astfel încât expresia celebră „libertatea voinței” poate fi înțeleasă în acord cu acest cadru tematic. Față de obiecția posibilă că voința ar avea un rol subordonat, deci că nu ar fi liberă dacă ascultă de rațiune, Gassendi ar putea să răspundă că obiecția nu este bine formulată câtă vreme vorbim despre apetitie rațională. Apetitia ar fi nerațională – și chiar este așa –, în anumite aspecte ce țin de plăcere-durere. Dar dacă sensul rațional al apetitiei (voința în sens deplin) este un fel de prelungire a rațiunii se poate vedea cel mai ușor amintindu-ne de distincția suflet rațional – suflet nerațional. Pasul următor, după ce rațiunea decide și voința alege, este acela de a pune în practică facultatea motrice, așadar capacitatea de a pune fizic în practică decizia luată.

Avînd rădăcina în rațiune, libertatea ca liber arbitru este o capacitate eminentă a omului. Vedem astfel cât este de importantă cunoașterea (opinia, convingerea), atît în raport cu restul ființelor vii, cît și dacă avem în vedere toată viața lăuntrică a ființelor raționale.

Autor provocator, promotor al modernității europene și om de mare valoare, Gassendi apare azi extrem de actual. Provocările secolului și mileniului în care am intrat își pot găsi în filozoful, savantul și teologul francez un bun punct de sprijin.

Adrian NIȚĂ

⁷ *Infra*, p. 342.

I

LOGICA

DESPRE LOGICĂ ÎN GENERAL

1 Logica este arta de a gândi corect.⁸ Ea își primește numele de la *logos*, termen grec ce înseamnă *cuvînt* sau *discurs*, căci gândirea nu este altceva decît un discurs prin care vorbește intelectul sau discută în interior, în el însuși; experiența ne arată că de fiecare dată cînd gândim, 2 ne servim tacit de aceleași cuvinte de care ne-am servi dacă am vrea să le exprimăm prin vorbirea propriu-zisă.

Logica se mai numește și *dialectică*, de la termenul grec *dialégesai*, ce înseamnă *a raționa* sau *a discuta*; de aici vine faptul că logica este definită *arta de a raționa corect* sau de *a discuta corect*.

Există și oameni care numesc această artă *canonică*, în sensul că este ca un canon, ca o regulă instituită și stabilită pentru a gândi corect. Așa cum intelectul care gîndește poate foarte ușor să cadă în eroare, sau să se îndepărteze de adevăr, el își pregătește această artă asemenea unui artist care-și face o regulă de care vrea să se servească, el își pregătește, spuneam, lui însuși această artă prin intermediul căreia își poate conduce lucrarea, adică adică propriile operații, făcîndu-le să fie lipsite de erori, atîngînd adevărul, ce este scopul pe care și-l propune.

Iar ceea ce numim *a gândi corect* pare să cuprindă următoarele patru lucruri: a imagina corect, a propune corect, a infera corect, a ordona corect.⁹ Pentru a gândi corect trebuie în primul rînd 3 să *imaginezi corect* fiecare lucru, adică să-ți formezi în spirit imaginea adevărată și legitimă, iar prin intermediul acestei imagini să poți avea lucrul prezent în spirit. Asta facem atunci cînd ne gândim, de exemplu, la un om, la Soare, sau la alte lucruri; noi simțim că imaginile acestor lucruri ne sînt prezente ca și cum

⁸ Traducerea se face după *Abrégé de la Philosophie de Gassendi en VII tomes*, ed. F. Bernier, ediția a doua, Alton, Anisson, Posuel, Rigaud, 1684, vol. 1.

⁹ A se compara cu Logica de la Port Royale, ce cuprinde următoarele patru mari părți: înțelegerea, judecarea, deducerea și ordonarea – în esență identice cu cele susținute de Gassendi.

le-am privi. Acest fel de privire intuitivă este o gîndire pe care o numim imaginație, noțiune, concept, aprehensiune, adică simplă aprehensiune, în sensul că *noi aprehendăm sau percepem pur și simplu lucrul, și că nu afirmăm sau negăm ceva despre lucru.*

Trebuie și să *propunem*¹⁰ *corect*, adică să enunțăm în mod adevărat și legitim despre fiecare lucru ce este sau ce nu este, adică să afirmăm și să-i atribuim ceea ce-i convine sau să-i negăm, să scoatem din acesta ceea ce nu-i convine. Este ceea ce facem, de exemplu, atunci cînd spunem că *omul este un animal, omul nu este o plantă*; afirmăm despre om că este animal pentru că asta i se potrivește, și negăm că este o plantă, deoarece asta nu-i convine. 4 Această gîndire prin care spunem asta se numește de obicei propoziție, enunț, judecată.

În al treilea rînd, trebuie să *inferăm* *corect*¹¹, adică dintr-o propoziție sau din două să inferăm în mod adevărat și legitim ceva, cum ar fi atunci cînd spunem că *omul este animal, orice animal simte, deci omul simte*. Din ceea ce se propune sau se enunță, adică omul este animal și animalul simte se inferă în mod legitim că *omul simte*. Acest fel de gîndire ce se desfășoară astfel în spirit se numește silogism, raționament, discurs, argumentare.

În fine, trebuie să *ordonăm* *corect*¹², adică să dispunem corect, să aranjăm corect ceea ce ne-am imaginat, ceea ce am enunțat și inferat cu privire la un lucru, astfel încît să ne facem înțeleși corect. Acest fel de gîndire are și el un nume particular, numindu-se de obicei *metodă*.

Cum putem deci să gîndim corect în aceste patru feluri, și cum datorită logicii este de a da canoane sau reguli pentru a gîndi corect, toate aceste reguli par să poată fi deosebite 5 în conformitate cu aceste feluri diverse pe care le-am prezentat; astfel Logica va putea fi împărțită în patru cărți, din care prima este *Imaginația*, a doua este *Propoziția*, a treia este *Silogismul*, iar a patra este *Metoda*.

Este bine să atragem atenția încă de la început că, deși aceste canoane pe care le propunem cu privire la aceste cărți nu sînt toate drept reguli sau precepte care să prescrie ceva de făcut, ci adesea drept teoreme ce propun ceva de speculat, cu toate acestea,

¹⁰ „proposer”.

¹¹ „bien-inferer”.

¹² „bien-ordonner”.

deoarece aceste teoreme vor fi așa cum intelectul va fi obligat să le aibă în vedere pentru a dirija mai bine ideile sale, din acest motiv ele ar putea fi numite de asemenea reguli.

